

EMLÉKEZET ÉS IDENTITÁS KERESZTÚTJÁN

Recenzió:

Dombrádi Krisztián: *Emlékezet, térkép a holnaphoz*
Belvedere Meridionale, Budapest, 2025, 234 oldal

DOI 10.35402/kek.2025.4.16

Bevezetés

Dombrádi Krisztián legújabb monográfiája olyan időben látott napvilágot, amikor a társadalomtudományok egyre inkább az interdiszciplináris megközelítések felé fordulnak, és amikor a kollektív emlékezet, az identitás, valamint a társadalmi kohézió kérdései különös aktualitást nyernek. Az „Emlékezet, térkép a holnaphoz” című műve nem csupán egy további hozzájárulás a magyar társadalomtudományi irodalomhoz, hanem olyan szintézis, amely merészen összekapcsolja az emlékezetpolitika, az identitáskutatás, a társadalmi tőke elmélete és a vallásszociológia területeit. A könyv már címével is jelzi programatikus szándékát: az emlékezet nem pusztán múltba tekintő tevékenység, hanem a jövő alakításának eszköze is.

A mű öt nagyobb tematikus egységre tagolódik, amelyek logikusan épülnek egymásra, és együttesen átfogó képet nyújtanak a társadalmi emlékezet, az identitásformálás és a közösségépítés összetett folyamatairól. A szerző gyermekeinek ajánlott kötet már ezzel a gesztussal is jelzi: az emlékezet és identitás kérdései nemcsak tudományos, hanem egzisztenciális és generációs jelentőséggel is bírnak.

Az emlékezetpolitika mint társadalomformáló erő

A könyv első része az emlékezetpolitika fogalmát és mechanizmusait tárja fel. Dombrádi meggyőzően érvel amellett, hogy az emlékezetpolitika nemcsak egyéni, hanem kollektív szinten is irányított és formált jelenség, amely különféle társadalmi, politikai és kulturális aktorok alakítanak. Ez a megközelítés túlmutat Maurice Halbwachs klasszikus kollektív emlékezet fogalmán, és Pierre Nora „emlékezet helyei” koncepciójának továbbgondolását kínálja.

Különösen értékes a magyar emlékezetpolitika konkrét példáinak elemzése, ahol a szerző bemutatja, hogyan alakultak át a politikai szimbólumok a rendszerváltás során. A március 15-étől november

7-éig terjedő spektrum részletes tárgyalása nem csupán történeti dokumentáció, hanem annak illusztrációja is, hogy az emlékezetpolitika miként szolgálja a hatalmi érdekeket és az identitásépítést egyaránt. A Terror Háza Múzeum és a berlini Holokauszt-emlékmű összehasonlító elemzése (26–27. o.) jól példázza, hogy az emlékezetpolitika kulturális kontextusától függően eltérő formákat ölthet.

A szerző által alkalmazott elméleti keret Maurice Halbwachs, Jan és Aleida Assmann, valamint Michel Foucault munkáira épül. Ez a sokrétű megalapozás lehetővé teszi, hogy az emlékezetpolitikát ne csupán kulturális, hanem hatalmi jelenséggént is értelmezze. Foucault hatalom-tudás koncepciójának bevonása különösen termékeny, hiszen rávilágít arra, hogy „az emlékezetpolitikai döntések befolyásolják, hogy egyes történelmi események milyen formában élnek tovább a nemzeti identításban” (19. o.).

Dombrádi mellett érvel, hogy a társadalmi diskurzus egyik alapvető, kiemelt kontextusa a kollektív emlékezet, s ezzel kiegészíti a legfrissebb hazai kutatások eredményeit, amelyek a család, az iskola és a kortárs közösségek szerepét hangsúlyozzák (Jancsák 2020; Balatoni 2023; Balatoni – Pap 2024).

Identitás a postmodern korban

A második fejezet az identitás kérdéskörébe vezet, amely a könyv egyik leginkább kidolgozott része. Dombrádi interdiszciplináris megközelítést alkalmaz, egyesítve a pszichológiai, szociológiai és filozófiai perspektívákat. Erik Erikson fejlődésméletétől James Marcia identitástatuszain át Judith Butler performativitás elméletéig terjedő elméleti spektrum bemutatása azt mutatja, hogy a szerző felkészülten navigál a különböző tudományterületek között.

A posztmodern identitás tárgyalása során a szerző rámutat arra, hogy „az identitás nem egyetlen stabil ’én’, hanem különböző aspektusok, szerepek, történetek és tapasztalatok összessége” (89–90. o.).

Ez a megállapítás különösen releváns a globalizáció és digitalizáció korában, amikor a hagyományos identitáskeretek megkérdőjeleződnek. A közösségi média és az online identitások elemzése időszerű és szükséges kiegészítése a klasszikus identitáselméletek tárgyalásának.

Figyelemre méltó a szerző azon felismerése, hogy az identitásválság és az identitáspolitikai szoros összefüggenek. Az identitáspolitikai kritikus elemzése során Dombrádi nem kerül meg a vita kényes pontjait, hanem kiegyensúlyozott álláspontot képvisel, amely elismeri mind a marginalizált csoportok jogos igényeit, mind a társadalmi fragmentáció veszélyeit.

Társadalmi tőke és kommunikáció

A könyv harmadik és negyedik része talán a legambiciózusabb vállalkozás: a társadalmi emlékezet és a társadalmi tőke közötti kapcsolat feltárása. Pierre Bourdieu és Robert Putnam elméleteire építve Dombrádi meggyőzően érvel amellett, hogy „a közös emlékezetformák a társadalmi tőke alapjává” válhatnak (12. o.). Ez az összefüggés nem magától értetődő, és a szerző érdeméhez tartozik, hogy részletesen kifejti ennek mechanizmusait.

A kommunikációs megközelítés bevezetése újszerű aspektusokkal gazdagítja a társadalmi tőke elméletét. A szerző hangsúlyozza, hogy a társadalmi tőke létrehozása és fenntartása erőteljesen függ a társadalmi interakciók minőségétől. Ez a belátás összeköti a mikro- és makroszintű társadalmi folyamatokat, és lehetőséget teremt a társadalmi kohézió mélyebb megértésére.

Különösen értékes a digitális korszak kihívásainak tárgyalása. A közösségi média és az online platformok társadalmi tőkére gyakorolt hatásának elemzése azt mutatja, hogy a szerző nem zárkózik el a kortárs fejlemények elől. Az „echo-chamber” jelenség és a dezinformáció társadalmi tőkét romboló hatásának bemutatása aktuális és releváns hozzájárulás a diskurzushoz.

Vallás és modernizáció

Az ötödik fejezet a vallásszociológia területére vezet, amely szerves részét képezi a könyv átfogó koncepciójának. A szekularizáció, vallási pluralizmus, multikulturalizmus és vallási fundamentalizmus tárgyalása során Dombrádi nem elégedik meg a felszínes áttekintéssel, hanem mélyre ható elemzést nyújt.

A szekularizációs elméletek kritikai értékelése során a szerző rámutat a klasszikus elméletek korlátaira, és bevezeti a posztsekkularizáció fogalmát. Jürgen Habermas és Charles Taylor munkáira támaszkodva bemutatja, hogy a vallás nem tűnt el a modern társadalmakból, hanem új formákat ölt. Ez a felismerés összecseng a könyv általános tézisével, miszerint a társadalmi változások nem lineáris folyamatok.

Kritikai észrevételek és értékelés

A könyv kétségtelenül jelentős vállalkozás, amely számos erővel rendelkezik, de néhány kritikai megjegyzés is megfogalmazható. Az interdiszciplinaritás, amely a mű egyik fő erőssége, olykor fragmentálttá teszi a szöveget. Egyes elméleti fejezetek túlságosan is részletesek, míg mások felszínesnek tűnhetnek. A könyv szerkezete logikus, de az öt nagy egység közötti kapcsolatok nem mindig nyilvánvalóak.

Hiányként róható fel, hogy a szerző kevés figyelmet szentel a nemzetközi összehasonlító elemzéseknek. Bár a magyar esetek részletes tárgyalása értékes, a globális kontextus mélyebb bemutatása gazdagította volna az érvelést. Különösen a kelet-közép-európai régió más országaival való összehasonlítás lett volna tanulságos.

Módszertani szempontból a könyv elsősorban elméleti szintézisre törekszik, ami értékes, de empirikus kutatások beépítése tovább erősítette volna az érvelést. A szerző ugyan hivatkozik kutatásokra, de saját empirikus anyag bemutatása még meggyőzőbbé tette volna a téziseket.

A könyv jelentősége és újszerűsége

Dombrádi Krisztián munkájának fő érdeme, hogy sikeresen összekapcsolja a hagyományosan elkülönülő tudományterületeket. Az emlékezetpolitika, identitáskutatás, társadalmi tőke elmélete és vallásszociológia szintézise újszerű perspektívát kínál a társadalmi kohézió megértésére (Az identitás közösségek egészének önmeghatárolása, amelyet az identitáspolitikai „irányított” intézmények nagyban befolyásolhatnak, és erre kísérletet is tesznek). A könyv elméleti kerete alkalmas lehet további kutatások megalapozására.

A mű különösen értékes a magyar társadalomtudomány számára, mivel hiánypótló jelleggel tárgyal olyan témákat, amelyek eddig kevés figyelmet kaptak a hazai szakirodalomban. Az emlékezetpolitika

hazai vonatkozásainak részletes elemzése önmagában is jelentős hozzájárulás.

A könyv gyakorlati relevanciája sem elhanyagolható. A társadalmi kohézió és identitás kérdéseit érintő problémák a mai Magyarországon, és Dombrádi elemzései segíthetnek ezek jobb megértésében. A szerző optimista beállítódása, amely a társadalmi és kulturális tőke pozitív fejlesztésének lehetőségeit hangsúlyozza, építő jellegű hozzájárulás a közéleti diskurzushoz. (45. o.)

Következtetések

Az „Emlékezet, térkép a holnaphoz” ambíciózus és merész vállalkozás, amely sikeresen ötvözi a tudományos megalapozottságot a társadalmi relevanciával. Dombrádi Krisztián olyan szintézist alkotott, amely túlmutat a hagyományos diszciplináris határokon, és új utakat nyit a társadalomtudományi gondolkodásban.

A könyv fő üzenete, hogy az emlékezet nem passzív múltmegőrzés, hanem aktív jövőformálás, különösen aktuális a 21. század kihívásai között. A globalizáció, digitalizáció és társadalmi polarizáció korában az emlékezet, identitás és társadalmi tőke közötti összefüggések megértése kulcsfontosságú feladat. A szerző hangsúlyozza, hogy a történelmi idő elteltével az emlékezet egyszerűsödése a modern társadalom differenciálódásával összefüggő intézményesüléssel is összefüggésbe hozható (Lásd még Dombrádi 2025b:121).

Bár a mű nem mentes bizonyos gyengeségektől, összességében jelentős hozzájárulás a magyar társadalomtudományhoz. Dombrádi munkája inspiráló lehet mind a kutatók, mind a gyakorlati szakemberek számára, akik a társadalmi kohézió erősítésén dolgoznak. A könyv címének ígérete – hogy térképet ad a holnaphoz – nem túlzás: valóban olyan elméleti és gyakorlati iránymutatást kínál, amely segítheti a jövő társadalmának építését.

A kötet Pászka Imre lektorálásával és Márkos Lina esztétikus borítótervével méltó külsőt kapott

a gazdag tartalomhoz. A mű remélhetőleg széles olvasóközönséghez jut el, és termékeny vitákat indít el a magyar társadalomtudományi közösségben.

Hivatkozások:

- Assmann, Jan 2011 *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Balatoni, Monika 2023 Characteristics of National Enculturation and Awareness of National Symbols among Young People in Hungary. *Belvedere Meridionale*, 35. 1:146–154.
- Balatoni Monika – Pap Melinda Patricia 2024: Identitásformáló kulturális eszközök az Európai Unió megközelítésében. *Kultúra és Közösség*, 15. 3:119–128.
- Bourdieu, Pierre 1986 The Forms of Capital. In Richardson, John G. ed. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York – Westport, Connecticut – London. 241–258.
- Dombrádi Krisztián 2025a *Emlékezet, térkép a holnaphoz*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Dombrádi Krisztián 2025b *Communication Theory Transdisciplinary Science*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Halbwachs, Maurice 1992 *On Collective Memory*. University of Chicago Press, Chicago.
- Jancsák, Csaba 2020 Történelmi emlékezet és a család. In A.Gergely András – Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor – Kovács Éva – Paksi Veronika szerk. *Kultúra, közösség és társadalom: Tanulmányok Tibori Tímea tiszteletére*. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Magyar Szociológiai Társaság, Budapest. 141–159.
- Putnam, Robert D. 2000: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York – London – Toronto – Sydney – Singapore.